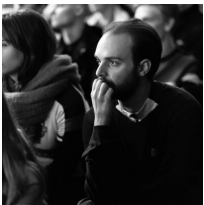

Se questo è Levi

FANNY & ALEXANDER

Het publiek als onderzoekscommissie

Elie Agniel

Gezien op 07 mei 2022
Belgische Senaat, in het kader van
Kunstenfestivaldesarts

In 'Se questo è Levi' wekt het Italiaanse theatergezelschap 'Fanny & Alexander' de talloze interviews en publieke gesprekken die Italiaans-Joodse schrijver Primo Levi (1919-1987) voerde terug tot leven. Levi overleefde niet enkel het Auschwitz *Lager*, hij maakte er nadien een levenstaak van om zijn herinneringen op schrift te stellen. De locatie van de voorstelling, de Belgische senaat, en het feit dat de toeschouwers hier, alsof het om een *hearing* van de Senaat ging, de vragen stellen geeft zijn zoektocht naar de spanning tussen waarheid en herinnering een extra politieke dimensie.

10 MEI 2022

Het concept van 'Se questo è Levi' is eenvoudig: elke toeschouwer mag aan Andrea Argentieri, die de schrijver incarneert, een van de vijftientig vragen stellen die staan op het blad dat op de lessenaar van de senaatzetels ligt. 'Fanny & Alexander' beklemtoont in het programma dat ze die vragen, net als de bijhorende antwoorden, vonden in de archieven van de RAI. Je krijgt hier dus een *reenactment* van reële interviews van Levi. De setting is echter anders. Hier worden ze niet opgevoerd als radio- of televisiegesprekken. Je stelt hier zelf de vragen, alsof je een senator was die de waarheid wil achterhalen rond een brandende kwestie.

Vooraleer het vragenuurtje, dat ook letterlijk een uur duurt, begint zegt Argentieri, in de rol van Levi, dat hij de vragen wel gekregen heeft, maar niet gelezen. Hij wil spontaan antwoorden, omdat hij uit ervaring weet dat zijn betoog leven mist als hij de vragen al kent. In realiteit fluistert een oortje Argentieri de antwoorden op de vijftientig vragen in, en spreekt hij die *verbatim* na. De voorstelling blijft op die manier zo dicht mogelijk bij de figuur van Primo Levi. Argentieri imiteert zelfs typische tics: Levi zet bijvoorbeeld vaak zijn bril af als hij zich aan een bespiegeling waagt.

Wat doorheen de antwoorden op de vragen opvalt is dat Levi zich ver houdt van rancune tegenover zijn beulen in het concentratiekamp. Hij komt er zelfs herhaaldelijk op terug dat het systeem van de concentratiekampen niet alleen de slachtoffers ontmenselijkte, maar ook de kampbewakers. Volgens hem was deze gruwel dan ook slechts mogelijk door een vorm van hersenspoeling, die begon met het geperfectioneerde schoolsysteem van de nazi's.

Levi antwoordt niet altijd concreet op vragen over wat hem in het *Lager* overkwam. Hij beschrijft bijvoorbeeld wel gedetailleerd de treinreis naar het kamp en de selectieprocedure bij aankomst. Hij laat echter in het midden of hij wanhopig dan wel hoopvol was. De ene dag was het zus, de andere zo, stelt hij. Een tussenweg was er niet. Er lag niets tussen diep pessimisme en absurd optimisme.

Filosofische vragen beantwoordt deze Levi wel vaak met verrassend concrete herinneringen. Bij de vraag of iemands menselijkheid kan uitgewist worden beschrijft hij hoe je in een dierlijke staat vervalt zolang primaire behoeften als warmte of eten, niet ingevuld raken. Pas dan krijgen menselijke gevoelens als nostalgie soms even een plaats. Hij illustreert dat met het woordgebruik in het kamp. 'Eten', of 'essen' in het Duits, deden de kampbewoners niet. Wat ze deden was 'vreten' of 'fressen', als beesten.

De verhouding tussen herinnering en waarheid als centraal thema

Geleidelijk tekent zich in de antwoorden van Levi een centraal thema af: de verhouding tussen herinnering en waarheid. Levi legt uit dat de herinnering een prachtig, maar ook onbetrouwbaar instrument is. Mensen duwen onverdraaglijke herinneringen vaak weg, waardoor ze onderhuids blijven etteren, zowel bij de beulen als de slachtoffers; Daarom zette Levi zich aan een anamnese van zijn kampervaringen. Hij wou zo het trauma voor blijven. Maar ook hij werd bij het noteren van zijn herinneringen vaak door twijfel bevangen. Getuigenissen van anderen, waren dan een ruggensteun. Schrijven werd zijn gereedschap om de waarheid te achterhalen, ongeacht de kans dat hij zich niet altijd nog een juist beeld voor ogen kon halen.

Deze *reenactment* doet de zaal zinderen. Ze is zo hyperrealistisch dat je vergeet dat het gaat om woorden en denkbelden uit de naoorlogse periode, van voor de val van het ijzeren gordijn. De protocollen van een onderzoekscommissie vandaag zouden niet veel anders klinken. Plots worden alle vragen van Levi over onderwijs, indoctrinatie, verrechtsing en ontmenselijking, maar ook over herinnering en waarheid weer brandend actueel.

De voorstelling omzeilt ook handig publieksblunders. Het gebeurt wel eens dat iemand een al eerder gestelde vraag toch nog eens oprakelt, maar dan antwoordt Argentieri stevast met de beleefde opmerking dat die vraag al gesteld werd, en verzoekt hij hem of haar om een andere te kiezen uit de lijst.

Niet toevallig eindigt het vragenuurtje met een slotbeschouwing van Levi over de vertaling van zijn boek 'Se questo è un uomo' in het Duits. De discussies met de vertaler -een 'goede Duitser' trouwens- gingen vaak over het woordgebruik. Levi wilde het elementaire kazerne-Duits dat in de kampen gesproken werd ook in de vertaling terugzien, in plaats van een gepolijst, aanvaardbaar Duits. Daar werd immers iets duidelijk van de ontmenselijking die het Naziregime tot stand bracht, zowel onder Duitsers als onder Joden. Zo geschiedde, uiteindelijk.

Als er één minpunt was aan deze voorstelling, dan was dat wel de vertaling van de teksten voor wie het Italiaans niet machtig is – nagenoeg alle toeschouwers dus. Die bereikt hen via de parlementaire koptelefoons. Omdat de tekst zelf tot in het laatste detail vastlag, werd ook de vertaling vooraf opgenomen. Ze liep echter zelden synchroon met het radde Italiaans van Andrea Argentieri, zodat zijn lichaamstaal en intonatie al eens haaks stonden op wat je hoorde. Een simultaanvertaling had hier wellicht een boeiende extra laag geboden. De context van de senaat leent zich ertoe en het zou de officiële sfeer en het hakkelen van de spreker alleen maar versterkt hebben.

Toch blijft het straf hoe dit stuk erin slaagt om de vragen van Primo Levi terug tot leven te wekken, ondanks de willekeurige volgorde van de vragen en het strakke protocol van de opvoering. In deze tijden van oorlog blijkt hoe relevant ze nog steeds zijn. Een onderzoekscommissie waard.